

Les 4 (synchroon): ‘Een Juffrouw Dichteres! wat buitenspoorigheid!’

Leerdoelen

- Je leert wat de positie was van vrouwelijke schrijvers en dichters in de achttiende eeuw.
- Je leert op welke manier schrijvende vrouwen zichzelf presenteerden in literaire teksten en waarom negatieve stereotypen ook in het werk van vrouwen voorkomen.
- Je leert verbanden te leggen tussen twee achttiende-eeuwse teksten.

Aan het begin van de les bespreken leerlingen en docent kort brief 139.

Introductie: vrouwelijk schrijverschap in de achttiende eeuw

Historie van mejuffrouw Sara Burgerhart is een van de zestien titels die Wolff en Deken samen publiceerden. Betje Wolff publiceerde individueel 59 teksten, en Aagje Deken 13. De anonieme pamfletten die ze ook schreven zijn niet meegeteld. Hoewel het feit dat dit schrijversduo van de pen kon leven opmerkelijk was, waren er vele andere vrouwelijke schrijvers en dichters actief. Bijvoorbeeld Lucretia Wilhelmina van Merken, destijds de bekendste dichteres van Nederland, die voor Betje Wolff een rolmodel was.

Ook in andere landen namen veel vrouwen in de achttiende eeuw de pen op. De achttiende eeuw wordt ook wel ‘de eeuw van de schrijvende vrouw’ genoemd. In 1792 schreef de Engelse Mary Wollstonecraft *A Vindication of the Rights of Woman* waarin ze onder meer stelde dat vrouwen niet voor mannen onderdoen wat geestelijke vermogens betreft. Volgens de biograaf van Wolff en Deken, P.J. Buijnsters, was dit Engelse feministische manifest bij de auteurs van *Sara Burgerhart* bekend. Betje Wolff schreef volgens haar biograaf het eerste feministische manifest van het Nederlandse taalgebied. In dit manifest, het voorbericht van *Bespiegelingen over den staat der rechtheid*, ageerde Wolff tegen vrouwonderdrukkende mannen en tegen ‘onnozele vrouwen’.

Ook stelde zij een canon op van vrouwelijke auteurs uit haar eigen tijd die zij bewonderde, aangevoerd door Lucretia van Merken. Op basis van deze informatie zou je Betje Wolff een feminist kunnen noemen. Wel is het belangrijk dat je daarbij bedenkt dat onze huidige definitie van feminisme anders is dan in de achttiende eeuw.

In deze les onderzoeken we de zelfrepresentatie van dichtende en denkende vrouwen in achttiende-eeuwse teksten. We gaan eerst kijken hoe geleerde vrouwen gekarakteriseerd worden in *Sara Burgerhart*.

Vervolgens kijken we naar het zelfportret van tijdgenoot Juliana Cornelia de Lannoy. Hoe presenteert zij zichzelf als dichteres in het gedicht ‘Aan mijn geest’? Met welke twijfels en tegenwind heeft zij te maken?

Juliana Cornelia de Lannoy was ook een beroemde dichteres uit de achttiende eeuw. Het gedicht dat we deze les lezen was haar debuut. De titel is ‘Aan mijn geest’ en het geeft een innerlijke dialoog weer tussen een ‘ik’ (de traditionele jonkvrouw) en haar ‘geest’ (de geëmancipeerde dichteres).

Leerlingen kiezen een opdracht: geleerde vrouwen in *Sara Burgerhart* of de innerlijke dialoog in het gedicht van De Lannoy. In de klassikale uitwisseling komen de resultaten van beide opdrachten aan bod en worden deze twee teksten met elkaar verbonden.

Verdiepende werkvorm

Denken – delen – uitwisselen

De klas wordt in kleine groepjes verdeeld. Leerlingen kiezen opdracht A of B.

Stap 1. Denken.

Leerlingen lezen de bronnen individueel en maken notities bij de vragen.

Stap 2. Delen.

Leerlingen bespreken in groepjes van vier wat hun opviel aan het fragment en komen tot een gezamenlijk oordeel.

Stap 3. Uitwisselen.

De docent bespreekt klassikaal de bevindingen van de leerlingen. Een leerling antwoordt namens het groepje. Leerlingen komen in aanraking met beide teksten (A en B) via de antwoorden van hun klasgenoten.

Opdracht A: geleerde vrouwen in de roman *Sara Burgerhart*

Stap 1: Bestudeer de brieven 68, 94 en de uitleiding (fragment).

In de roman *Sara Burgerhart* kom je verschillende geleerde vrouwen tegen; Cornelia Hartog en haar penvriendin Wilhelmina van Kwastama springen het meest in het oog, maar ook de weduwen Buigzaam en Willis zijn belezen en welbespraakt. We kijken in deze opdracht naar de representatie van Cornelia Hartog, in de brieven aan haar geleerde penvriendin Wilhelmina van Kwastama.

1. Noteer in steekwoorden wat voor personage Cornelia Hartog is. Onderbouw je karakterisering van het personage met citaten (inclusief paginanummers) uit de tekst.
2. Lotje Rien du Tout wordt als tegenpool van Cornelia Hartog neergezet. Noteer de verschillen tussen beide personages, onderbouwd met citaten uit de tekst.
3. Vergelijk deze personages met Sara: is Sara belezen, geleerd, intelligent? Wat lezen we hierover in de roman? Waar staat Sara ten opzichte van Lotje en Cornelia?
4. In de laatste zin van het nawoord schrijven de auteurs: '...maar iedereen die een goed, eenvoudig hart weet te waarderen boven de bekwaamheden van het verstand, die zal het met ons eens zijn: Lotje heeft veel meer nut voor de wereld, terwijl ze kinderkousjes breit, dan juffrouw Hartog met al haar verhandelingen over zonnestofjes.' (p. 420). Wat zegt dit citaat over de visie op geletterde vrouwen in de roman *Sara Burgerhart*?
5. Betje Wolff en Aagje Deken leidden een vrij leven samen waarin ze tijd hadden om te lezen en schrijven. Ze hadden allebei geen kinderen. Na het overlijden van Betjes echtgenoot, dominee Wolff, gingen ze samenwonen. Hun leven lijkt meer op het leven van Cornelia Hartog dan dat van Lotje Rien du Tout. Waarom is hun beeldvorming van geleerde vrouwen dan zo negatief?

Stap 2: Delen

Bespreek jullie leesnotities en probeer tot een gezamenlijk oordeel te komen over vraag 5.

Stap 3: Uitwisselen

Klassikale nabespreking van beide opdrachten. Zie stap 3 onder opdracht B.

Opdracht B: 'Aan mijn geest' – Juliana Cornelia de Lannoy

Stap 1: Denken

Lees en beluister het hele gedicht 'Aan mynen geest' (16 minuten luistertijd). Voor je begrip helpt het om met de tekst op de [DBNL](#) mee te lezen terwijl je het [voorleesfilmpje](#) op YouTube beluistert.

In dit gedicht kom je twee stemmen tegen: de traditionele jonkvrouw en de geëmancipeerde dichteres. Deze twee stemmen gaan met elkaar in gesprek. Je kunt het lezen als een innerlijke tweestrijd.

Lees de volgende passages uit het gedicht zorgvuldig en beantwoord de vragen:

1. De jonkvrouw aan haar geest (de geëmancipeerde dichters):

*Myn Geest, ik moet in 't eind eens ernstig met u spreken;
Ik nam tot heden toe geduld met uw' gebreken,
En schoon uw zotterny my lang misnoegen gaf;
Ik zweeg, of ried u die met zagte woorden af:
Maar wyl toegeevendheid noch zwygen iets kan winnen,
Moet ik door nood geperst een strenger toon beginnen.
Wat soort van razerny heeft u 't verstand ontroerd,
Dat ge een zo redenloos en zeldzaam leeven voert?
Hoe! iemand uwer Kunne in 't bloeijen haarer jaaren
Schier anders niet te doen, dan boeken door te blaaren?
En of noch iets ontbrak aan al deez zotterny,
Men voegt er eindlyk ook de drift tot dichten by:
Hier aan behaagt het u, niet slechts geheele dagen,
Maar zelfs het grootste deel der nachten op te draagen;
Uw vlyt, uw lust, uw zorg, 't is al daar voor bereid.
Een Juffrouw Dichteres! wat buitenspoorigheid!
Maar spreek; wat hebt gy voor met al die malle grillen?
Wat voordeel ziet ge er in? 't is immers tyd verspillen:
Ach! overwin toch eens die laagheid van gemoed!
Leef, als 't een Maagd betaamt geteeld uit aad'lyk bloed:
Een Vrouw, wel onderricht in huisselyke zaaken,
Die zich bevallig kleed, naar eisch der nieuwste smaaken,
Die 't aan behendigheit in spel noch dans ontbreekt,
Die cierlyk van het weer en van de Mode spreekt;
Die, zeg ik, weet volstrekt, wat ze ooit behoeft te weeten,
En 't is Pedanterie zich meerder te vermeeten.*

Portret Juliana Cornelia de Lannoy

Vragen

- Wat vindt de jonkvrouw van haar eigen drang tot dichten?
- Waarom past het een jonkvrouw ('een maagd geteeld uit aad'lyk bloed') niet om te dichten? En wat zou ze dan wel moeten doen met haar leven?
- Zoek op wat het woord 'pedanterie' betekent. Waarom is dit een zwaarwegend verwijt aan het adres van een jonkvrouw?

2. De dichter aan de jonkvrouw:

*Hoe! zegt ge, welk een taal! viel de eed'le denkens kracht
'Ons niet zo wel ten deel, als 't mannelyk geslacht!
'Is 't moog'lyk, met een ziel, zo edel, zo verheeven,
'Die schier iets God'lyks heeft, zoo laag aan 't stof te kleeven?
'Of is die ziel in ons zo groot niet van waardy?
'Ik twyffel, of dit ooit met grond beweezen zy:
'Neen, zo wy in verstand den Mannen moeten wyken,
'Zo wysheid en vernust zo zelden ons verryken;
'De opvoeding is 't alleen, die hier de schuld van heeft:
'Misleid van jongs af aan door 't voorbeeld, dat ze ons geeft,
'Bedwelmd door schynvermaak, gewend aan beuzelingen,
'Is 't wonder, dat wy nooit naar grooter gaaven dingen?*

Met welke argumenten repliceert de dichter de jonkvrouw? Met welk argument verklaart ze waarom vrouwen vol zijn van onbenullige zaken ('beuzelingen')?

Simone de Beauvoir komt in de twintigste eeuw met het standpunt: 'je wordt niet als vrouw geboren, maar tot vrouw gemaakt.' Is dit hetzelfde als wat de dichter hier zegt, in de achttiende eeuw?

3. De jonkvrouw aan de dichter

*'k Stem, zegt ge, dat een Vrouw van 't rede spoor zou doolen,
'Zo haar van 't huisbestier de zorg ware aanbevoolen,
'En zy, ondanks dien plicht, haar boeken voor liet gaan,
'Het nuttig moet altyd voor 't nodige achterstaan,
'En yder naar zyn staat en zyne jaaren leeven:
'Maar al de oplettendheid daar enkel aan te geeven,
'Dat keur ik nimmer goed; neen, zegt ge, 'k blyf er by,
't Is onvergeeffelyk, 't is laag, voor wie 't ook zy.*

Welke andere taken komen er in het gedrang, wanneer een vrouw zich te veel aan boeken wijdt? 'Het nuttige moet altyd voor 't nodige achterstaan' Wat wordt hier volgens jou mee bedoeld?

4. De dichter aan de jonkvrouw

*'Heeft elk geen tydverdryf, dat hem byzonder zy?
'Men ziet Leucothoë zich op de zangkunst leggen,
'Dorine tekent graag; wat vindt ge er op te zeggen?
'Het spel in tegendeel is Silvia's vermaak:
'Ik dan, mag ik alleen niet leeven naar myn smaak?
'Heb ik de vryheid niet, om naar myn welbehaagen
'Op 't een of 't ander stuk myn herssenen te plaagen?
'Zo 't lukt, 't is alles winst; en zo 't my niet voldoet,
'Het is tot krul-papier ten minsten altyd goed:
'Hy, die my zulks benydt, moet wel afgunstig weezen:
'Ik bidde u, stoor my dan in dichten noch in leezen.
'My dunkt, ik heb myn zaak nu wel genoeg bepleit,
'k Blyf by myn levens-wys; dat 's eens voor al gezeid.*

De dichter heeft het laatste woord. Met deze strofe eindigt het gedicht. Wat is haar uiteindelijke standpunt?

Stap 2: Delen

Wissel je notities uit met je groepje. Bespreek jullie vragen en raadpleeg een woordenboek als je passages niet kunt ophelderen. Maak de balans op van de argumenten en de repliek van de Lannoy. Wat wil de Lannoy in dit gedicht zeggen over vrouwelijke dichters en haar eigen auteurschap?

Stap 3: Uitwisselen (klassikaal)

Klassikaal leergesprek. De docent vraagt naar de bevindingen van leerlingen die aan verschillende opdrachten gewerkt hebben. Bespreek de overeenkomsten tussen de visie op vrouwelijk auteurschap in beide gedichten: vrouwen in de achttiende eeuw hebben te maken met een precair evenwicht tussen vrouwelijkheid en geleerdheid. De Lannoy: 'het nuttige moet voor het nodige achterstaan'. Wolff en Deken houden Lotje omhoog als voorbeeld van nuttigheid.

Waarom zijn Wolff en Deken zo veroordelend over geleerde vrouwen? Bespreken aan de hand van het artikel van Maaïke Meijer (zie bronnen). Wellicht zetten zij zich zo sterk af tegen de karikatuur van geleerde vrouwen, om voor zichzelf een andere plek te verwerven?

Bronnen

- Juliana Cornelia de Lannoy. Geëmancipeerd dichteres (Literatuurgeschiedenis.org).
- Ook voor vrouwen? Emancipatie en verlicht seksisme (Literatuurgeschiedenis.org).
- Tekst: Juliana Cornelia de Lannoy, Aan mynen geest (DBNL).
- Voorgelezen (met tekst in beeld): Juliana Cornelia de Lannoy, 'Aan mijn geest' ([YouTube](https://www.youtube.com/watch?v=...)).
- Meijer, Maaïke, '[Vrome en geleerde hartsvriendinnen in de achttiende eeuw in Nederland](#)'. In: Mattias Duyves, Gert Hekma en Paula Koelemij (red.), *Onder mannen, onder vrouwen. Studies van homosociale emancipatie*. Amsterdam: SUA, 1984, pp. 167-181.
- Vries, Marleen de. *Sara B., een rebelse vrouw uit de Verlichting*. Tekst in Context 10. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2012.